

Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave
Specializarea Limba și literatura ucraineană

***DOUĂ DECENII
de la înființarea specializării
Limba și literatura ucraineană
la Facultatea de Litere –
Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca***

*** VOLUM ANIVERSAR ***

Editori

Ioan Herbil

Mihaela Herbil

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca

Editura RCR Editorial
București

2020

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. habil. **Volodymyr ANTOFIYCHUK**
Universitatea „Yurii Fedkovyci”, Cernăuți, Ucraina

Prof. univ. dr. habil. **Serhii LUCHKANYN**
Institutul de Filologie a Universității Naționale
„Taras Șevcenko”, Kiev, Ucraina

Conf. univ. dr. **Dorin-Ioan CHIRA**
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România

© Autorii, 2020

Redactor: **Ioan HERBIL**

Coperta: **Vasile Gabriel HUTERA**

Tehnoredactare computerizată: **Mihaela HERBIL**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Două decenii de la înființarea specializării Limba și literatura
ucraineană la Facultatea de Litere - Universitatea Babeș-Bolyai din
Cluj-Napoca : volum aniversar / ed.: Ioan Herbil, Mihaela Herbil. –
Cluj-Napoca : Casa cărții de știință, 2020
Conține bibliografie
ISBN 978-606-17-1712-5

I. Herbil, Ioan (ed.)

II. Herbil, Mihaela (ed.)

378

Editura *Casa Cărții de Știință* este acreditată CNCS.

București : Editura RCR Editorial, 2020
ISBN 978-606-745-085-9

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕПОРТАЖУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

Ольга Бикова

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

sonce01_84@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано історичні особливості функціонування пресового репортажу. Зазначено, що, зважаючи на бездержавність та постійні цензурні утиски, жанр репортажу в українській пресі активно почав розвиватися лише на початку 20-х рр. XX ст., у період «коренізації». Проаналізовано репортажі, які друкувалися на сторінках української періодики різних років. Особлива увага приділена впливу політичної ситуації в країні на змістове та емоційне наповнення пресових репортажів.

Ключові слова: репортаж, історія, жанр.

Abstract. Historical Features of the Functioning of Reporting in the Ukrainian Press. The article analyzes the historical peculiarities of the press report. Indicated that, in view of statelessness and the ongoing oppression of censorship, genre reportage actively began to develop only in the early 20s of the XX century., during the «indigenization». The analysis reports that are published on the pages of Ukrainian periodicals of different years. Particular attention is paid to the influence of the political situation in the country on meaningful emotional content and press reports.

Keywords: report, history, genre.

Серед інформаційних жанрів журналістики репортаж посідає чільне місце. Репортаж – це оперативний жанр, у якому динамічно, документально точно, мальовничо й емоційно відтворюється конкретна дійсність, правдиві факти через безпосереднє сприйняття автора – очевидця чи учасника події. Репортаж дає можливість читачеві відчувати себе на місці події, нібито власними очима побачити предмет зображення.

Репортаж – динамічний жанр журналістики, який активно функціонує, досить легко маневрує відповідно до аудиторного попиту. Дослідження наукової проблеми представлення функціональних характеристик репортажу в залежності від історичного періоду зумовлене глибинними процесами розвитку сфери соціальних комунікацій, становленням епохи інформаційного суспільства та масової культури, потребою вивчення історичних процесів, які мали вплив на формування та функціонування пресового репортажу.

Проблемами розвитку репортажу в періодичних виданнях займалися такі науковці, як І. Прокопенко, С. Гуревич, В. Здоровега, М. Василенко, М. Галлер. Кожен із авторів робив внесок у розуміння репортажного жанру, специфіки його функціонування в пресі, керуючись науковими традиціями, які склалися на час його діяльності в журналістикознавстві. Проте у віт-

чизняному науковому просторі відсутні комплексні дослідження ідейно-художнього розвитку репортажу, які би враховували зміни в соціокультурному контексті, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета розвідки – проаналізувати проблемно-тематичні особливості репортажів, які з'являлися на сторінках газетно-журнальних видань різних років.

Першим, хто описував далекі країни та їхню культуру, був давньогрецький літописець Геродот. Ж. Вілен вважає Геродота не тільки батьком історіографії, але й батьком репортажу, оскільки його твори «не тільки за змістом, але й за своїм характером, за своєю формою написані по-репортерськи... У своїх описах він намагається уникати сухості й протокольності. Де тільки трапляється можливість, Геродот за допомогою художніх засобів надає описам соковитості, вставляє анекдоти, вміло використовує різноманітні курйози»¹. З ним погоджується й М. Галлер, який зазначає: «Він (*Геродот*. – *О.Б.*) створив захоплюючі, рясно оздоблені анекдотами, чутками, оглядами та свідченнями очевидців історії про спосіб життя чужих народів, династій та племен, завжди намагаючись порівняти чуже зі знайомим – праформу репортажу»². Польський репортер та автор книг про подорожі Р. Капуцинський називає Геродота «першим репортером світу»³. Із цим важко не погодитися, оскільки праця Геродота справді має багато ознак, які дозволяють вести мову про «Історію» як про літературний твір репортажного характеру.

В українській періодиці, «зважаючи на утиски українського слова, відсутність українських газет, особливо щоденних»⁴, репортаж почав активно розвиватися лише на початку ХХ ст. Як зауважує В. Здоровега, зародки репортажу можна відшукати в «Зорі Галицькій». Згодом класичні репортажі друкувала газета «Діло» та інші періодичні видання Галичини та Буковини⁵.

Після Лютневої революції 1917 року Україна, яка, за винятком західних земель, входила до складу Російської імперії, отримала шанс відновити втрачену незалежність. 17 березня 1917 року в Києві було створено Центральну Раду, яка проголосила свободу друкованого слова. З'являється велика кількість періодичних видань, що надзвичайно позитивно вплинуло на розвиток репортажу.

Тогочасний репортаж відображав усю різноманітність революційного життя: політичну боротьбу, державотворчі зусилля, військові події, суспіль-

¹ Виллен, Ж., *Очерки о репортаже. Его отцом был Геродот* // Журналист, 1970, № 3, с. 8.

² Галлер, М., *Репортаж: навч. посібник* / за загал. ред. В. Ф. Іванова, Київ: Академія Української преси, Центр Вільної Преси, 2011, с. 20.

³ Капуцинський, Р., *Подорожі з Геродотом*, Київ: Юніверс, 2011, с. 3.

⁴ Здоровега, В., *Теорія і методика журналістської творчості*, Львів: ПАІС, 2004, с. 172.

⁵ Там само, с. 173.

но-політичні відносини, культурні здобутки. Пресовий репортаж періоду національно-визвольних змагань має суб'єктивне забарвлення – газети різних ідейно-політичних напрямів висвітлювали різні події в певному, вигідному для себе світлі, проте виражається це в підборі фактів і в оцінних характеристиках дійових осіб, а не в описі власних вражень чи відчуттів автора.

Так, розглянемо для прикладу репортаж «Спогади подоріжжа», опублікований у газеті «Шлях до волі» за 26 листопада 1919 року (видання революційних повстанців України (махновців)). У матеріалі розповідається про підготовку махновців до збройної сутички з білогвардійськими військами. Текст насичений багатьма яскравими деталями (*«В тісній хатині, над блимаючим каганцем, окутані тютюновим димом, – видко схилені над мапою постаті керівників-повстанців»*), описами природи (*«Сумно шелестить пожовкла трава, осіннє сонце сипле золоте проміння на суху, дзвінку землю; тихий, але різко-холодний вітер оповіщає про кінець осені»*), містить емоційні діалоги (*«Невже кийвський урок не показав директорії правильної лінії поведінки?»* *«Невже гнила Антанта може диктувати українському революційному селянству?»* – запитують козаки. *«Ну, товариство, завтра виступ. Тримайте в частинах революційну дисципліну. Подоріж тяжка, відповідальність велика: перед нами завданнє – розбити ворога. Смерть або перемога»*, – сказав т. М.). Присутність автора проявляється через використання особового займенника «ми» і це дає нам зрозуміти, що автор репортажу – активний учасник військового походу (*«Після вдалої бійки **нашу** частину відтягли назад верстов на сорок і тут **ми** почали рити шанці... **Ми** зупинились в Р-ні, а відступаючий ворог за С-ою, так, що між **нами** невтральна зона була верстов на 65-70»*).

Після кількох років тяжкої боротьби на декількох фронтах молода Українська держава зазнала поразки й у кінцевому рахунку українські землі були поділені між СРСР, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Преса Східної України зі встановленням на цій території радянської влади стає винятково більшовицькою (партійно-радянською). Їй ідейно-політично, й організаційно, й у плані матеріально-технічного забезпечення редакції стають повністю підлеглими відповідним парткомам. Свободі слова на багато десятиліть було покладено край¹. Характерними рисами радянської преси стали: ідеологічна залежність, монологічність, підцензурність, обмежена динамічність, непрозорий характер функціонування.

У підрадянській Україні у 20-ті роки ХХ ст., до запровадження сталінської диктатури, помітною була активізація репортажних тенденцій в укра-

¹ Владимиров, В., *Історія української журналістики (1917-1991): навч. посіб.*, Київ: МАУП, 2007, с. 21-22.

їнській пресі та літературі. Певна заслуга в цьому Василя Блакитного¹. А десь від 1928 року в українській журналістиці стає дуже популярним жанр літературного репортажу.

Літературний репортаж увійшов в українські газетно-журнальні видання в період національно-культурного відродження, що дістав назву «коренізація». Бурхливий розвиток культури, пов'язаний із процесом особливого зацікавлення невідомими або маловідомими куточками України сприяв поширенню цього жанрового різновиду, який чи не найкраще допомагав читачам мальовничо, в найбільш яскравих деталях і водночас максимально точно відтворити конкретну дійсність, динамічно змалювати тогочасне життя. Відтак збірки репортажів Б. Антоненка-Давидовича «Землею українською», П. Лісового «З олівцем по Україні», Я. Бріка «Місця минулого і майбутнього. По Чернігівщині», С. Голованівського «Скатертю доріжка», репортажі О. Полторацького «Сім годин у повітрі», «Репортаж з мораллю та не без соли», «Людина з “монблянном”», О. Перегуди «Закони прерії», «Каховка», Д. Бузька та Г. Шкурупія «Старим Дніпром в останній раз», Д. Гуменної «Листи із степової України» та ін. стали фактологічними документами тогочасної доби.

Пізнаючи себе через свою рідну країну, українські письменники та журналісти потребували також мандрівок у інші країни, адже «справжня значимість України ставала зрозумілою через порівняння її з іншими державами, націями та культурами, через установаження багатовікових культурно-мистецьких зв'язків із зарубіжжям»². Тож коли стали можливі подорожі не лише Україною та віддаленими куточками СРСР, а й за кордон, одна за одною почали з'являтися збірки репортажів на мандрівну тематику. Комуністична влада в 1920-х рр. заохочувала поїздки журналістів за межі СРСР, оскільки добре розуміла, що матеріали на подорожню тематику є досить ефективним інструментом пропаганди. Журналісти-мандрівники побували в європейських країнах і як наслідок таких подорожей виходять репортажні книги В. Поліщука «Розкол Європи» (1925) (репортажі про Німеччину, Францію, Чехословаччину) та «Рейд у Скандинавію» (1928) (описи скандинавських країн), І. Микитенка «Голуби мира. Подорож за кордон» (1930) (репортажі з Німеччини, Польщі, Чехословаччини), О. Досвітнього «Нотатки мандрівника» (1929) та «Нотатки. Закордонні нариси» (1931) (репортажі про Латвію, Німеччину, Чехословаччину, Францію), О. Влизька «Поїзди йдуть на Берлін» (1931) (репортажі про соціальне та політичне життя Німеччини), С. Голованівського «Чобіт Європи» (1932) (враження від мандрівок Італією) та ін.

¹ Здоровега, В., *Теорія і методика журналістської творчості*, Львів: ПАІС, 2004, с. 173.

² Васьків, М., *Українські мандрівні нариси 1920–30-х рр. і «Лексикон інтимних міст» Ю. Андруховича* // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць, Київ, 2012, Вип. 24-25, с. 238.

Розповідям про країни Сходу присвячена збірка репортажів Л. Чернова «125 днів під тропіками» (1928) – про подорож автора на пароплаві «Трансбалт», курс якого південними морями від Владивостока до Одеси. Репортер відвідує Сінгапур, Індію (Мадрас, Бомбей), Цейлон, Суецький канал, Туреччину (Стамбул). О. Мар'ямов у 1929 році видає збірку «Шляхи під сонцем (10 000 кілометрів)», куди увійшов цикл репортажів на подорожню тематику «Іран без чадура», а О. Полторацький описує мандрівку літа 1930 р. до Улан-Батору й Гобі в репортажних книгах «Атака на Гобі» (1930) та «Останні дні бурханів» (1932). Л. Недоля побував у Китаї й описав свою подорож у літературних репортажах «Жовті брати. Крізь Хіну» (1930).

Журналісти допомагали налагоджувати культурні зв'язки за кордоном, формували престиж радянської країни, пропагували переваги комуністичного способу життя.

У 1930-х рр. національне відродження, яке було одним із безпосередніх наслідків політики коренізації, почало виходити за межі командно-адміністративної системи СРСР, і цю політику було згорнуто¹. Із запровадженням сталінської диктатури літературні репортажі на мандрівну тематику почали усе рідше з'являтися в пресі.

Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. провідною в радянській журналістиці стає тема праці. У тогочасній періодиці все частіше з'являються матеріали, у яких журналісти особливу увагу приділяють описові трудових подвигів радянських людей під час кампаній індустріалізації та колективізації, цікавляться роботою заводів, фабрик, колгоспів, зображують віру людей у краще майбутнє. Швидка індустріалізація, розвиток економіки, колективізація сільського господарства вимагали, аби про успіхи в соціалістичному будівництві народ дізнавався якомога швидше, але оскільки неможливо яскраво передати атмосферу події, не використавши репортажні прийоми, із кінця 1920-х рр. надзвичайно популярним стає репортаж на виробничу тематику.

Поява виробничої тематики в репортажах 1920–30-х рр. зумовлена «не лише партійними директивами, вимогами до журналіста описати у своєму матеріалі роботу промислових комбінатів, фабрик і заводів, – але й потребами читацької аудиторії. Про це можуть свідчити численні відгуки читачів у тогочасній періодиці, зустрічі журналістів із робітниками заводів і фабрик»². Відповідно, у репортера було завдання – зацікавити своїм матеріалом конкретну читацьку аудиторію – робітничий клас.

¹ Бойко, О., *Історія України: навч. посіб.*, Київ: Академвидав, 2008, с. 418.

² Сінченко, О., *Роман «Крила» Володимира Кузьмича: особливості поетики // Україністика: минуле, сучасне, майбутнє II: збірник статей учасників міжнародної конференції, Брно: Університет імені Масарика, 2009, с. 494.*

Репортер виїжджав на місце зведення промислового об'єкту, проживав там певний час, а потім документально точно, детально описуючи виробничі процеси та використовуючи технічну, наукову лексику, емоційно відтворював конкретну дійсність, факти через своє безпосереднє авторське сприйняття – очевидця чи учасника подій. Текст репортажу був більш чи менш достовірним, але з «обов'язковою розстановкою політичних акцентів (“правильних”, зрозуміло), перебільшенням одних фактів і явищ, применшенням чи замовчуванням тих, що не вкладаються в загальну, наперед задану, концепцію»¹. Репортаж на виробничу тематику давав можливість читачам відчувати себе на місці події, нібито власними очима побачити предмет зображення.

У період розгортання капітального будівництва на шахтах, заводах, фабриках до східних регіонів України була прикута особлива увага письменників, журналістів, культурних діячів. Вони на власні очі хотіли побачити, як змінюється життя робітників у містах, як впливають грандіозні проекти індустріалізації на економіку країни. Відтак одна за одною виходять у світ збірки репортажів на виробничу тематику – В. Владка «Донбас – золота країна», П. Лісового «На порозі нової України (Дніпрельстан)», Ол. Борзаківського «По незнаних закутках», П. Мельника «Трамваї у ярах», репортажі Д. Степаніва «З бльоком по руднях», Ол. Полторацького та Д. Сотника «Донбас на півдорозі», Д. Назарова «В місті вугілля й металу», А. Гербути «Подоріж під землею», Ст. Антоноука «Донбасові кадрів, країні вугілля», А. Гака «Від Києва до Дніпрельстану», Ол. Озерова «Чималенький комбінат», Д. Назарова «Один день у забої», Б. Борисенка «Дніпро індустріялізується», Г. Кириєвського «Фабрика жіночої праці», С. Дніпропетровського «Велетень металургії» та ін.

Проте саме в той час, як зазначає І. Прокопенко, у виданні «Журналіст» офіційному органі всесоюзної журналістської організації, почалася дискусія на тему, чи потрібен при соціалізмі журналіст-репортер. Адже, на думку ініціаторів дискусії, репортер був уособленням індивідуальної праці, що протистояла колективній творчості мас, прийоми старого буржуазного репортажу не могли застосовуватися в молодій радянській пресі².

Самі поняття «репортер», «репортерська праця» тогочасними теоретиками бралися під сумнів. Так, І. Ворошилін у статті «Репортаж і репортер» зазначає, що «центр тяжіння роботи репортера полягає у відображенні життя з документів, у той час як центр тяжіння робкора полягає у відображенні

¹ Васків, М., *Конфлікт бажаного і дійсного в нарисі «Сади» кубанського письменника О. Розумієнка* // Синопис: текст, контекст, медіа, 2015, № 1, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_1_4.

² Прокопенко, І., *Репортаж в газеті*, Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1959, с. 11.

живої дійсності»¹. А І. Прокопенко зауважує, що журналісти, які збирали для газет інформацію, «соромилися називати себе репортерами, бо слово „репортер” ледь не вважалося лайкою»².

Однак така ситуація тривала недовго. «У вихованні висококваліфікованих журналістських кадрів почали відчувати потребу й на вершині політичної піраміди. Відповідне формування свідомості через друковані ЗМІ, що домінували на тогочасному рівні розвитку технологій, потребувало нових форм ідеологічної боротьби»³. У 1935 році на захист репортера виступила газета «Правда». У статті «Про радянського репортера» газета писала: «Репортер – це слово ще соромляться вимовити деякі редактори. Дарма! Репортер – це слово не лайливе. Вірно, воно прийшло до нас з буржуазної преси. Але, як і багато інших термінів, що перейшли до нас з капіталістичного словника, і це слово в нас наповнилось іншою суттю»⁴. Після цього репортаж почав відроджуватися на сторінках радянської періодики.

Галичина, Закарпаття, Буковина, які опинилися під владою Польщі, Чехословаччини, Румунії, у скрутних обставинах суспільного й культурного життя, незважаючи на цензурні утиски, змогли видавати власні національно-патріотичні видання. Репортаж у західноукраїнській періодиці міжвоєнного періоду здобув право на існування, успішно виконуючи покладені на нього завдання, – оперативно, динамічно, яскраво повідомляти про найвагоміші події, які відбуваються в країні, дати можливість читачу бути ніби поряд із репортером і разом із ним відчувати подію. У тогочасних репортажах автори часто висловлюють власні емоції та почуття, що надає матеріалам більшої певності.

Розглянемо, наприклад, репортаж «Два хлопці гинуть за Україну», надрукований у виданні «Розбудова нації» (ідеологічний орган Проводу Українських націоналістів) за січень-лютий 1933 рік. Репортаж відображає суспільно значущу для українського народу подію – страту В. Біласа та Д. Данилишина за те, що вони скоїли замах на начальника східного відділу міністерства закордонних справ Польщі Т. Голувка, який був причетний до проведення політики «пацифікації» у Західній Україні. Події в репортажі викладаються в хронологічній послідовності. Автор матеріалу О. Грицай точно вказує на час і місце, де відбувається страта: «Це п'ятниця, 23 грудня

¹ Ворошилин, И., *Репортаж и репортер* // Красная печать, 1926, № 16, с. 47.

² Прокопенко, І., *Репортаж в газеті*, Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1959, с. 12.

³ Василенко, М., *Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі*, Київ: Вид-во Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006, с. 123.

⁴ Прокопенко, І., *Репортаж в газеті*, Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1959, с. 12.

1933 р., у Львові, раннім ранком у тюрмі Бригідки. Година шоста, тридцять хвилин» (Розбудова нації. – 1933. – ч. 1-2 (60-61)). Журналіст вибирає найяскравіші та найемоційніші моменти того, що відбувається: *«Два молоді хлопці йдуть віддавати життя за Україну. Ось двері тюремної келії вже відчинилися і їх виводять. На їх смертельно перетомлені лиця паде блиск сліпучого електричного світла... Ось вони вже стоять під шибеницею, на якій їхні молоді тіла швидко схолонуть холодом смерти...»* (Розбудова нації. – 1933. – ч. 1-2 (60-61)). Репортер також детально описує свої безпосередні відчуття, враження від побаченого: *«... так важко воно, так прескорбно важко дивитися в цю хвилю й востаннє на збілілі обличчя тих двох засуджених»* (Розбудова нації. – 1933. – ч. 1-2 (60-61)), що є реальним доказом того, що журналіст дійсно був присутнім на місці події. За допомогою такого опису проявляються особисті симпатії автора й репортаж набуває виразно суб'єктивного забарвлення. Текст репортажу впливає на читачів, їх погляди та думки, тим самим він формує світогляд українського читача, піднімає його патріотичний дух.

В аналізованому репортажі також присутні відступи-спогади – автор пригадує основні віхи життя двох молодих хлопців, наголошуючи на тому, що вдатися до вбивства їх змусив жорстокий польський окупаційний режим: *«Хоч Білас і гарно вчився, мусив задля недостатку покинути школу і служити у крамниці... Та ще та обставина, що за пласт був караний ляхами 3-місячною тюрмою»* (Розбудова нації. – 1933. – ч. 1-2 (60-61)). Така вставка поживає виклад подій, а також дозволяє глибше проаналізувати явище.

Передаючи власні переживання, думки, настрої, журналіст не просто повідомляє про подію, він zarazом і оцінює її. Так репортаж виходить за межі інформаційних жанрів, набуваючи аналітичних та публіцистичних рис.

Досить популярними серед читачів того часу були репортажі Романа Голіяна. Цей журналіст був чи не єдиним серед українських журналістів у Львові, хто майже кожного року виїздив кудись за кордон і звідти присилав свої оригінальні репортажі. Репортажі Р. Голіяна друкувалися в галицьких виданнях «Неділя», «Діло», «Новий час», наприклад: «В таборах німецької праці» (Діло. – 1934. – 3-4 грудня), «Там, де прокидається український нарід (Вражіння з подорожі по Закарпатській Україні)» (Діло. – 1934. – 12 грудня), «Там, де прокидається український нарід (Вражіння з подорожі по Підкарпатській Русі)» (Діло. – 1934. – 13 грудня), «Nem, nem, soha! (Репортаж з поїздки по Мадярщині)» (Діло. – 1934. – 23 грудня), «Мирним шляхом хочемо ревізії кордонів (Репортаж з поїздки по Мадярщині)» (Діло. – 1934. – 27 грудня), «Зі Львова до Ковна» (Діло. – 1935. – 18 вересня), «В далекій кратні білих ночей (Фрагменти з подорожі по Фінляндії)» (Діло. – 1936. – 6 січня), «Басарабія – забута країна» (Діло. – 1936. – 4 жовтня), «Дива над Велтавою» (Діло. – 1936. – 24 листопада), «В країні без імені» (Діло. – 1937. – 26 бе-

резня), «На межі Сходу і Заходу» (Діло. – 1937. – 13 жовтня) та ін. Пізнавальними були його репортажі з Карпатської України, куди він, як кореспондент видання «Діло», виїхав нелегально: «У прем'єра Карпатської України» (Діло. – 1938. – 29 листопада), «Карпатська Україна боронить своїх кордонів» (Діло. – 1939. – 16 березня), «Мадяри під Хустом – зрада словаків» (Діло. – 1939. – 17 березня), «Завзяті бої за Хуст» (Діло. – 1939. – 19 березня), «Криваві бої за Великий Бичків» (Діло. – 1939. – 22 березня) та ін.

Справжньою сенсацією стали опубліковані на сторінках галицьких часописів міжвоєнного періоду репортажі на мандрівну тематику Софії Яблонської. Репортерка, «чи не перша галичанка, що пустилася в широкий світ власними силами»¹, побувала в Північній Африці, Південно-Східній Азії, Північній та Південній Америці, Австралії й після кожної мандрівки виходили її репортажні збірки: «Чар Марока» (1932), «З країни рижу та опію» (1936), «Далекі обрії» (1939). Крім того, її репортажі часто друкувалися в тогочасних часописах «Жіноча Доля», «Нова Хата», «Нові Шляхи», «Ми і Світ», «Назустріч», «Діло». Даючи характеристику збірці репортажів «Далекі обрії», М. Рудницький писав, що Софія Яблонська має «не тільки нюх репортера, що мусить бути потрохи актором і детективом, але й талант оповідача, для якого нема такої сірої, звичайної теми, яка не перемінилась би в неї в небуденну пригоду, її уява легка, жива, запальна – коли хочете романтична, проте ясна, не затягнена мрякою»².

У часи Другої світової війни в Радянському Союзі завмирають дискусії про доцільність репортажу як жанру періодики. У 1941-1945 рр. уся радянська преса було зорієнтована на вирішення таких нагальних завдань, як: зміцнення віри людей у перемогу, піднесення народного духу та підвищення працездатності.

На практиці починається бурхливий розвиток репортажу на військову тематику. Головним завданням репортажу цього періоду було показати підступні задуми ворога, розкрити його загарбницькі плани, а також пояснювати населенню та воякам, що війна для радянського народу є справедливою, оскільки вона захищає батьківщину від віроломних окупантів. У перші дні війни газета «Правда» опублікувала серію репортажів, у яких пропагувався справедливий характер війни, і які мали сприяти мобілізації зусилля народу на відсіч ворогові: *«В момент, когда Вячеслав Михайлович Молотов подошел к микрофону, чтобы по поручению советского правительства и его главы – великого Сталина сообщить советскому народу о неслыханной провокации германских фашистов, на заводе имени Менжинского был объявлен обеденный перерыв. Из радиорупоров раздались полные достоинства и силы слова*

¹ Українка з Китаю в переїзді через Ньюйорк // Діло, 1934, 25 жовтня, с. 3.

² М. Р., Великий репортаж С. Яблонської // Діло, 1939, 19 березня, с. 10.

тов. Молотова. Коллектив рабочих, мастеров, инженеров, служащих слушал с напряженным вниманием. С каждой минутой лица становились все серьезнее и грознее. Наглый налет на советские города. Пролита кровь. Люди сжимали кулаки, раздавались возгласы негодования и гнева» (Правда. – 1941. – 23 июня); «На красном полотнище крупными буквами выведены гордые слова: «Весь наш народ будет воевать за родину, за честь, за свободу». Люди один за другим поднимаются на трибуну. Ненавистью к фашистской Германии, гневом против подлой шайки убийц, посмевиших посягнуть на отечество трудящихся, наполнены речи выступающих» (Правда. – 1941. – 23 июня); «Чистый заводской двор. Вокруг только что сооруженной трибуны быстро собираются рабочие. Еще до начала митинга все горячо обсуждают речь товарища Молотова. Везде чувствуется глубокое спокойствие и уверенность – уверенность у своих силах, в грядущей победе над германскими фашистами» (Правда. – 1941. – 23 июня).

Репортажі на військову тематику розкривали мотиви героїчних вчинків, створювали атмосферу ненависті до ворога, прагнення до військового подвигу, звиятиги, подолання страшних труднощів і принесення жертв задля захисту Батьківщини та кінцевої перемоги. Репортажі періоду радянсько-німецької війни характеризуються також тонким ліризмом, пафосом життєствердження й віри в перемогу.

Під час наступальних операцій з'являлися матеріали, що зображали картини воєнних битв: «Бой начался с полудня. Немцы бросили против нашей дивизии большое число танков и броневиков. Вслед за ними шла пехота густыми цепями. Огненная стена разрывов встала на пути наступавшего врага. Это вела подвижной заградительный огонь дивизионная артиллерия в то время как батальонные пушки поражали первую волну танков прямой наводкой. Часть немецких танков все же прорвались сквозь этот артиллерийский шквал и ринулись дальше, пытаясь вызвать панику среди советских пехотинцев. Но этого то и не удалось достичь немцам...» (За честь Родины. – 1943. – 9 июля). У період, коли радянські війська відступали, увага журналістів була прикута до окремих бійців: «Майора Шитова мы застали в его землянке. Высокий, плечистый человек с загорелым, открытым и привлекательным лицом, командир энской части, орденоносец майор занят сейчас приготовлениями к серьезной операции...Неровное колеблющееся пламя свечи освещает фигуру майора, низко склонившегося над картой. Причудливые тени бегают по стенам землянки. Быстро мелькает карандаш на листках блокнота... Шитов что-то шепчет про себя. Улыбка скользит по его губам...» (За честь Родины. – 1941. – 4 сентября).

Однак, як зазначає М. Василенко, «навіть під час війни, що теоретично мала посилити репортажну складову в тогочасній газетно-журнальній періодиці, такого не відбулося. Репортаж, що підлягав суворій цензурі, став обме-

жуватися стриманим описом факту подій із шаблонними фразами, стереотипами. Не допускалися яскраві порівняння, асоціації»¹.

У 1955 році на сторінках журналу «Радянська преса» («Советская печать») з'явився матеріал А. Распевина «Потрібен репортер, потрібен репортаж», у якому автор шкодує, що не вистачає майстрів живої подачі матеріалу². Тема була підтримана на сторінках журналу в рубриці «Трибуна журналіста», де обговорювалися жанрові проблеми. Публікуються відгуки журналістів-практиків із такою ідеєю: репортаж про СРСР потрібен для зарубіжного читача. Відчувається потреба в жанрі, який би яскраво показував подію, емоційно впливав на читачів. Після цього в газетах та журналах почали з'являтися рубрики «Репортаж дня», «Репортаж з місця події» та ін. «Час покінчити з безплідними дискусіями про те, – писала «Правда», – чи потрібен репортер в газеті. Відсутність оперативного репортажу робить газетну сторінку в'ялою, нецікавою... Кожен журналіст повинен оволодівати мистецтвом репортажу...» (Правда. – 1958. – 11 липня).

М. Василенко зауважує, що «потреба в репортажі була викликана не індивідуальними творчими запитами окремих індивідів, а потребою розвитку нової технологічної епохи, науково-технічної революції»³.

Тим не менше, репортаж отримав потужний імпульс для розвитку. У газетах і журналах все частіше з'являються матеріали цього жанру. «В Україні жанр репортажу фактично заново опанували журналісти двох молодіжок – «Комсомольського знамени» і «Молоді України»⁴. Шпальти тогочасної партійно-радянської преси зарясніли репортажами з місць про рейдові перемоги окремих колективів, творчі здобутки науковців та митців. Репортажі декларували бездоганність радянської цивілізації, доводили неминучість всесвітньої перемоги комунізму, повідомляли про трудові досягнення радянських людей, зростання народного добробуту. У матеріалах відчувається впевненість автора в справедливості та непереможності справи побудови комунізму: «...Ось стоїть Тетяна Бенієва біля невеличкої залізної шафи. Це експериментальна топильна піч. Обличчя дівчини зосереджене, серйозне. Пильним оком стежить вона за стрілкою амперметра... Стрілка приладу, який вимірює високочастотний струм, повільно починає рухатися вперед... Цією роботою молодий науковець не тільки доведе свою зрілість, але й внесе нове в передову радянську науку» (Молодь України. – 1957. – № 194).

¹ Василенко, М., *Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі*, Київ: Вид-во Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006, с. 123.

² Распевин, А., *Нужен репортер, нужен репортаж* // Советская печать, 1955, № 2.

³ Василенко, М., *Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі*, Київ: Вид-во Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006, с. 124.

⁴ Там само, с. 125.

У репортажі «Майстри смачних продуктів» журналісти В. Баланда й Г. Позняк розповідають про роботу Ново-Українського сирзаводу й для переконливості, аби показати читачам, як працюють цехи та наскільки якісні продукти вони виготовляють, вони подають таку емоційну картину: *«Їх лише четверо в цеху. Чотири пари швидких рук все встигають. Дівчата своєчасно готують апаратуру, стежать за безперебійним постачанням пари і дуже ощадливо використовують сировину. За півріччя в цеху вироблено 16 тонн молочного цукру-лактози при плані 14 тонн. Вся продукція прийнята вищим сортом»* (Молодий комунар. – 1960. – 4 вересня).

Тогочасний репортаж, як і уся радянська журналістика загалом, був важливим чинником «ідейно-політичного, трудового та морального виховання широких мас трудящих, могутньою зброєю партії в мобілізації народу на боротьбу за успішне виконання величної Програми комуністичного будівництва»¹ і не міг виходити за встановлені ідеологічні межі.

Партійно-радянською пресою всебічно підтримувалася офіційно усталена думка про «виняткові успіхи СРСР у царині економіки, сільського господарства, освіти, культури»². Усе зображуване в тогочасних репортажах сягало «світлих висот», виглядало привабливим, досконалим, хоча справжнє життя було далеким від ідеалу. Це й було значною вадою тогочасного репортажу, який не показував життя таким, яким воно є, а відображав його таким, яким воно мало бути, або яким його бачила радянська політична верхівка: *«На площі з'являється колона передовиків і новаторів виробництва Києва і Київської області, діячів науки і культури. Попереду – прапор міста. Він у руках токаря Київського верстатобудівного об'єднання, лауреата Державної премії СРСР, делегата XIX Всесоюзної партконференції П.О. Гончарука... В оформленні колон – рядки хроніки про трудові діла. Втілюючи в життя програмні настанови партії, трудящі столиці України і Київської області досягли помітних зрушень у соціально-економічному розвитку. Київські підприємства по темпах зростання промислового виробництва, а працівники сільського господарства області – по продажу зерна, всіх видів продукції тваринництва достроково виконали завдання трьох років п'ятирічки. Більше, ніж планувалося, випущено товарів народного споживання, надано послуг населенню. Виконуються плани введення в дію шкіл, лікарень, поліклінік. Стабільно працюють багато трудових колективів»* (Молодь України. – 1988. – 8 листопада).

¹ Історія Української РСР: Українська РСР в період розвиненого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х–70-і роки): У 8 т. 10 кн. / Голов. ред. Ю.Ю. Кондуфор, Київ: Наук. думка, 1979, Т. 8, Кн. 2, с. 600.

² Колісник, Ю., Українська культура в контексті журнальної періодики 1950–1980-х років // Вісник Львівського університету, Серія журналістика, 2009, Вип. 39, с. 134.

Активно репортаж в Україні почав розвиватися наприкінці 80-х років ХХ ст., у період «перебудови». Саме тоді М. Горбачов висунув два лозунги: «гласність» і «демократія», які суттєво вплинули на подальший розвиток суспільних процесів. Після впровадження гласності, засоби масової інформації отримали доступ до заборонених раніше тем, з'явився плюралізм думок, почали ламатися стереотипи, відомі факти та процеси отримали нову інтерпретацію. Репортаж у період «перебудови» відіграв важливу роль у звільненні громадської думки, у підготовці масової свідомості до зречення застарілих догм і сприйнятті нових цінностей.

Нового звучання репортаж набув із 1991 року, коли Україна стала незалежною державою. Бурхливий розвиток репортажу в пострадянський період – яскравий прояв закономірності, що полягає в залежності характеру жанру від об'єктивних обставин: демократизація суспільного життя спричинила інтенсивні культурні зв'язки із Заходом. Українські журналісти переймають досвід і методи організації творчої роботи європейських та американських редакцій. З проголошенням демократії декларується свобода слова, забороняється політична цензура, розширюється друкований простір держави. Саме тому перед сучасним репортажем постає мета – оперативно, правдиво інформувати, описувати події реального життя.

Отже, на ідейно-художній розвиток газетно-журнального репортажу передусім впливали суспільно-політичні процеси в країні. Репортажі періоду національно-визвольної революції фіксували сам процес визвольних змагань, відображали героїчну боротьбу за соборну незалежну Україну, описували долі багатьох її учасників, та стали хронікально-документальними свідченнями складних та суперечливих процесів, які відбувалися на той час в Україні.

Журналісти періоду «червоного Ренесансу» шукали нових форм для втілення власних ідей, тому репортажі, які описували життя й культуру інших країн, невідомі або маловідомі куточки України захоплювали читачів оригінальним стилем, цікавими відступами, легким гумором. Чималі накладі журналів, у яких публікувалися репортажі на мандрівну тематику, свідчать про їх надзвичайну популярність у читачів.

Репортажі радянської доби були під впливом жорсткої цензури, суворо лімітованої інформації, тому автори не мали змоги вільно висловлювати свої погляди й думки, відображати дійсність такою, якою вона була насправді.

Репортаж у період «перебудови» відіграв важливу роль у звільненні громадської думки від радянського мислення, проте нового розвитку газетно-журнальний репортаж набув із відновленням Україною незалежності. Процес відродження українського суспільства, демократичний розвиток країни, ринкові перетворення, соціально-економічні негаразди впливають на оновлення проблематики репортажу. Сучасний пресовий репортаж широко й система-

тично охоплює різні сторони суспільного життя, завжди відповідає запитам читача, його життєвим і професійним потребам.

Література

1. Бойко, О., *Історія України: навч. посіб.*, Київ: Академвидав, 2008, 688 с.
2. Василенко, М., *Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі*, Київ: Вид-во Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006, 236 с.
3. Васьків, М., *Конфлікт бажаного і дійсного в нарисі «Сади» кубанського письменника О. Розумієнка* // Синопис: текст, контекст, медіа, 2015, № 1, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_1_4.
4. Васьків, М., *Українські мандрівні нариси 1920-30-х рр. і «Лексикон інтимних міст» Ю. Андруховича* // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць, Київ, 2012, Вип. 24-25, с. 236-237.
5. Виллен, Ж., *Очерки о репортаже. Его отцом был Геродот* // Журналист, 1970, № 3, с. 7-10.
6. Владимиров, В., *Історія української журналістики (1917-1991): навч. посіб.*, Київ: МАУП, 2007, 147 с.
7. Ворошилин, И., *Репортаж и репортер* // Красная печать, 1926, № 16, с. 47.
8. Галлер, М., *Репортаж: навч. посібник* / за загал. ред. В. Ф. Іванова, Київ: Академія Української преси, Центр Вільної Преси, 2011, 348 с.
9. Здоровега, В., *Теорія і методика журналістської творчості*, Львів: ПАІС, 2004, 268 с.
10. *Історія Української РСР: Українська РСР в період розвиненого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х–70-і роки): У 8 т. 10 кн.* / Голов. ред. Ю.Ю. Кондуфор, Київ: Наук. думка, 1979, Т. 8, Кн. 2, 700 с.
11. Капушинський, Р., *Подорожі з Геродотом*, Київ: Юніверс, 2011, 196 с.
12. Колісник, Ю., *Українська культура в контексті журнальної періодики 1950-1980-х років* // Вісник Львівського університету, Серія журналістика, 2009, Вип. 39, с. 122-144.
13. М. Р., *Великий репортаж С. Яблонської* // Діло, 1939, 19 березня, с. 10 (М. Р. – криптонім М. Рудницького).
14. Прокопенко, І., *Репортаж в газеті*, Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1959, 157 с.
15. Распевин, А., *Нужен репортер, нужен репортаж* // Советская печать, 1955, № 2.
16. Сінченко, О., *Роман «Крила» Володимира Кузьмича: особливості поетики* // Україністика: минуле, сучасне, майбутнє II: збірник статей учасників міжнародної конференції, Брно: Університет імені Масарика, 2009, с. 494-501.
17. *Українка з Китаю в переїзді через Ньюйорк* // Діло, 1934, 25 жовтня, с. 3.